

Wojciech Broszkiewicz*

**PRZEJAWY REPRODUKCJI KAPITAŁU KULTUROWEGO
NA PRZYKŁADZIE MŁODZIEŻY GIMNAZJALNEJ
SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH PODKARPACIA**

Wprowadzenie

Historia daje wiele dowodów na to, jak cennym dobrem jest wiedza. Można nawet znaleźć przykłady powstawania imperiów, których podwaliny stanowiły genialnie zastosowane osiągnięcia intelektualne z dziedziny zarządzania i technologii. Specyfiką współczesności jest jednakże to, że jeszcze nigdy dotąd segmenty gospodarki związane z wytwarzaniem, przetwarzaniem, wykorzystaniem i przechowywaniem wiedzy nie miały tak znacznego udziału w generowaniu produktu krajowego (Bell 1994, s. 233; Zacher 1997, s. 10). Dlatego też wszelkie społeczne uwarunkowania zdobywania wiedzy, a przez to statusu społecznego i ekonomicznego coraz częściej zajmują socjologów. W tym kontekście interesujące staje się zagadnienie reprodukcji kapitału kulturowego. Jeśli bowiem czynnikiem determinującym kapitał kulturowy młodzieży jest kapitał kulturowy ich rodziców, to mielibyśmy do czynienia ze strukturą społeczną opartą na statusie przypisanym. Tymczasem istotnym komponentem ideologii demokratycznych społeczeństw jest idea zapewnienia obywatelom równego startu oraz umożliwienie osiągania pozycji społecznych proporcjonalnych do zdolności, kwalifikacji i pracowitości (status osiągną). Temu celowi ma służyć m.in. powszechny system szkolnictwa o zróżnicowanych ścieżkach edukacyjnych. Zarysowany problem zainspirował badania, których wyniki przedstawia niniejsze opracowanie, dotyczące roli kapitału kulturowego rodziców w kształtowaniu kapitału kulturowego młodzieży społeczności lokalnych. Chodzi więc o taką młodzież, która szczególnie może skorzystać z dobrodziejstw nowoczesnych technologii, ale jednocześnie jest bardzo narażona na negatywne skutki zjawiska określanego cyfrowym podziałem.

***Wojciech Broszkiewicz** – doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii (Uniwersytet Jagielloński), aktualnie pracuje w Instytucie Socjologii na Uniwersytecie Rzeszowskim; główne obszary badawcze to reprodukcja kapitału kulturowego, kapitał społeczny, młodzież, media, społeczeństwo informacyjne, społeczności lokalne, metody badawcze w socjologii.

1. Kapitał kulturowy jako wzywanie współczesności

Teoretycznym kontekstem prezentowanych badań nad uwarunkowaniami kapitału kulturowego młodzieży są teoria reprodukcji Pierre Bourdieu (Bourdieu, Passeron 1990), koncepcje peryferyjnych społeczności lokalnych oraz społeczeństwa informacyjnego. Pojęcie „społeczeństwo informacyjne” wykorzystywane jest często do opisu różnych aspektów rzeczywistości społecznej i daje podstawę do rozważań dotyczących zmian technologicznych i społecznych, ale także ideologicznych. Pojawia się więc ono zarówno w dyskursie naukowym, jak i politycznym, co nie sprzyja precyzji terminologicznej. Co więcej, obserwowane przemiany społeczne doczekały się wielu alternatywnych określeń, tj. społeczeństwo technologiczne, okablowane, sieciowe, postkapitalistyczne, wiedzy itp. itd. (Goban-Klas 1991, s. 26-27). Koncepcje, jakie się kryją za tymi kategoriami pojęciowymi często się uzupełniają. Niejednokrotnie jednak podkreśla się ich odrębność i wskazuje na relację wynikania (np. społeczeństw informacyjne jako preludium do społeczeństwa wiedzy), a czasem przeciwstawia się je sobie (np. społeczeństwo informacyjne i społeczeństwo wiedzy jako konkurencyjne propozycje interpretacji zachodzących przemian).

Nawiązując do empirycznych wymiarów społeczeństwa informacyjnego wyróżnionych przez Lecha H. Habera (2001, s. 44 i dalej) na potrzeby prezentowanego opracowania przyjęto definicję operacyjną, która łączy w sobie podejścia technokratyczne i merytokratyczne, tj. biorąc pod uwagę rosnące znaczenie informacji w gospodarce narodowej, uwzględnione technologie teleinformatyczne służące do jej wytwarzania, gromadzenia, przekazywania i przetwarzania, umożliwiające powstawanie nowych produktów i metod produkcji, tworzenie się nowych sektorów gospodarki i stylów zarządzania. Z drugiej strony przyjęto, że informacja sama w sobie jest bezużyteczna, jeśli jej odbiorca pozbawiony jest kompetencji do zrozumienia zawartych w niej treści, oceny ich wartości poznawczych oraz możliwości ich spożytkowania. W tak rozumianym ujęciu społeczeństwa informacyjnego podstawową kategorią jest kapitał kulturowy, którego istotnym elementem jest wiedza umożliwiająca pojawienie się i wykorzystanie nowych rozwiązań technologicznych. Jako podkreśla Peter F. Drucker, informacja i wiedza stają się podstawowymi czynnikami produkcji, źródłami przewag społecznych (albo wprost władzy) i determinantami statusów społecznych (1999, s. 14, 44, 150). Jednakże tak pojmowane społeczeństwo informacyjne stanowi weberski typ idealny, będący specyficznym punktem odniesienia. Społeczeństwo tego typu nie występuje w „czystej” formie i można jedynie stwierdzić, że poszczególne kraje są mniej lub bardziej zbliżone do tego konstruktu

myślowego.

Podobnie jak w przypadku omawianego wyżej pojęcia także „społeczność lokalna” nie jest w socjologii rozumiana jednoznacznie. Dlatego też nawiązując do koncepcji P. Bourdieu, w której istotną rolę odgrywała opozycja centrum-peryferie (Bourdieu, Wacquant 2001) społeczność lokalna została potraktowana w kategoriach peryferyjności. Zgodnie z definicją Mariana Malikowskiego „'lokalizm' musi być rozpatrywany w szerszym kontekście układu przestrzenno-społecznego, co sprawia, że gmina jest przestrzenią lokalną wobec miasta, miasto wobec województwa (regionu), województwo wobec reszty kraju” (1999, s. 134). Co więcej, tak rozumiana społeczność lokalna jest ważnym aspektem koncepcji nowoczesnych społeczeństw, w których zwraca się uwagę, iż społeczność tego typu może ulegać degradacji spowodowanej koncentracją wiedzy, władzy i kapitału w centrach (Castells 2003, s. 237). Ilustracją takiego stanowiska jest teza Z. Baumana, według którego lokalność „w świecie, w którym 'ludzie globalni' nadają ton i ustalają reguły gry, nie jest położeniem przyjemnym ani nawet znośnym” (2000, s. 7). Według oponentów takiego poglądu możemy mieć obecnie do czynienia z renesansem społeczności lokalnych. Potencjalność ta wynika z dobroczynnego efektu pokonywania czasu i przestrzeni za pomocą nowych technologii, czego szczególnie istotnym przejawem jest telepraca. Przedstawicielem takiego stanowiska jest m.in. Tadeusz Popławski, według którego „rozwój ma charakter stricte endogeny, a peryferyzacja nie jest dana raz na zawsze” (1997, s. 39).

W prezentowanych badaniach – jak już wspomniano – centralną koncepcją jest reprodukcja kapitału kulturowego Pierre Bourdieu i Jean-Claude Passerona sformułowana w latach 70. XX w. Zgodnie z tym podejściem mamy do czynienia z determinizmem wynikającym z pochodzenia społecznego, tj. z prestrukturyzacją w dostępie do pozycji społecznych. Choć kapitał rodziców stanowiący dla młodzieży swoisty zasób może być – choć wcale nie musi – „uruchomiony” i spożytkowany, to jednak według P. Bourdieu istnieje duże prawdopodobieństwo reprodukcji statusu społecznego (Kłoskowska 1990, s. 24-29). Kapitał kulturowy podlega reprodukcji wewnątrz klas społecznych (stanowiąc tym samym bardzo istotny czynnik stratyfikacyjny) oraz wpływa na kształtowanie się etosu klasy lub warstwy społecznej (Bourdieu, Passeron 1990, s. 60). Tak ujęty kapitał kulturowy jawi się więc jako główne wyzwanie współczesności, warunkujące efektywne funkcjonowanie w świecie permanentnej zmiany. Podłożem, warunkiem i efektem tejże zmiany jest rozwój wiedzy. Tym samym mamy do czynienia z dynamicznym i samonapędzającym się procesem, w którym coraz śміiej wyznaczane są granice postępu głównie po to, aby je przekraczać.

Uzasadnieniem wyboru młodzieży jako obszaru badań jest specyfika tej kategorii społecznej (wiek, formy aktywności, status społeczny), dzięki której może ona być głównym beneficjentem zachodzących przemian społecznych, kulturowych i technologicznych. Jeśli bowiem, jak twierdzi Tomasz Goban-Klas, przed społeczeństwem informacyjnym nie ma odwrotu (2000, s. 306), to obecna młodzież będzie żyła w świecie jeszcze bardziej zinformatywowanym niż współcześni dorośli. Ponadto, aktualny etap życia dzisiejszych młodych ludzi pozwala na efektywne przygotowanie się do wymogów związanych z omawianym typem społeczeństwa. Od członków takiego społeczeństwa wymagane jest permanentne kształcenie się, umożliwiające rozwój intelektualny. Młodzież jest też istotnym segmentem konsumenckim współczesnego rynku, przez co artykułowane przez nią potrzeby są ważnym czynnikiem sprawczym zmiany społecznej.

2. Zarys problematyki i metodologii badań własnych

Zasadniczym zagadnieniem stojącym u podstaw podjętych zabiegów badawczych jest kwestia aktualności koncepcji P. Bourdieu. To pytanie można więc sformułować następująco: *Jak we współczesnej Polsce, która doświadcza istotnych przemian zmierzających w kierunku wytworzenia się społeczeństwa informacyjnego, objawia się zjawisko reprodukcji kapitału kulturowego?* Z tego głównego problemu badawczego wynikają kolejne pytania: *Jakie są wymiary reprodukcji kapitału kulturowego? Jaki jest związek pomiędzy kapitałem kulturowym rodziców i młodzieży? Jak reprodukcja kapitału kulturowego przebiega w perspektywie peryferyjnych społeczności lokalnych?* Rozwiązanie tych kwestii będzie pewnego rodzaju „papierkiem lakmusowym” pozwalającym sprawdzić, jak oddziałują atrybuty społeczeństwa informacyjnego na losy młodych mieszkańców peryferyjnych społeczności lokalnych. W badaniach przeprowadzonych w 2007 r. na terenie Podkarpacia¹ wzięło udział 1002 gimnazjalistów, przy czym narzędzie badawcze (ankieta audytoryjna) zawierało zestaw pytań dotyczących młodych osób oraz ich rodziców. Taka forma procedury gromadzenia danych wyniknęła z uwarunkowań

¹Ze względów metodologicznych oraz ograniczeń techniczno-organizacyjnych w badaniach młodzieży społeczności lokalnych Podkarpacia pominięto największe miasta określone jako centralne. Świadomość zróżnicowania poszczególnych gimnazjów w dużych miastach nie pozwalała zastosować prostego doboru losowego tychże szkół, a diagnoza istniejących różnic wymaga odrębnych zabiegów badawczych. Ponieważ istotną zmienną w prezentowanych badaniach była kwestia zróżnicowania przestrzennego kapitału kulturowego młodzieży, losowy dobór szkół gimnazjalnych z dużych miejscowości mógłby spowodować zniekształcenie uzyskanych danych, a z kolei dobór celowy nie byłby w tym przypadku uprawniony.

i ograniczeń metodologicznych i techniczno-organizacyjnych (w tym głównie duża skala przedsięwzięcia i konieczność uwzględnienia rodzin pełnych, tj. z obojgiem rodziców lub opiekunów). W badaniach został zastosowany dobór próby losowy wielostopniowy warstwowo-gronowy, tj. wylosowano poszczególne gimnazja oraz klasy spośród miejscowości o różnych poziomach peryferyjności (które określono w oparciu o wielkość miejscowości oraz ich położenie) i w wylosowanej klasie przeprowadzono ankietę ze wszystkimi uczniami obecnymi w szkole w dniu realizacji badań.

Ponieważ kapitał kulturowy jest zjawiskiem dynamicznie zmieniającym się – zależy m.in. od wieku i etapu edukacji – to na kapitał kulturowy rodziców złożyły się: kompetencje i aktywność kulturowa, preferowane style socjalizacyjne oraz aspiracje wobec przyszłości swoich dzieci. Natomiast kapitał kulturowy młodzieży zoperacjonalizowano jako: kompetencje i aktywność kulturowa, cechy osobowości oraz aspiracje edukacyjne – patrz schemat 2. Operacjonalizacja peryferyjności uwzględniła odległość od miast centralnych (tj. Krosna, Przemyśla, Rzeszowa, Tarnobrzega, Tarnowa oraz Stalowej Woli): małą (do 10 km), przeciętną (10-30 km) i dużą odległość (pow. 30 km) oraz typ miejscowości: średnie miasta (10-50 tysięcy mieszkańców), małe miasta (do 10 tysięcy mieszkańców) oraz wsie. W wyniku zastosowania kombinacji wymienionych zmiennych przyjęto, że niski poziom peryferyjności to małe i średnie miasta położone blisko miast centralnych oraz średnie miasta w przeciętnej odległości od miast centralnych, wysoki poziom peryferyjności to wsie w przeciętnej i dużej odległości od miast centralnych oraz małe miasta położone daleko od miast centralnych, przeciętny poziom peryferyjności to pozostałe miejscowości (Broszkiewicz 2010, s. 74 i dalej).

3. Empiryczny obraz zjawiska reprodukcji kapitału kulturowego

3.1. Wymiary reprodukcji kapitału kulturowego

Pierwszą testowaną relacją w badaniach jest związek pomiędzy **kompetencjami kulturowymi** badanej młodzieży i jej rodziców. Zindeksowane i wystandaryzowane dane dotyczące poszczególnych zmiennych składowych kompetencji kulturowych rodziców wskazują, że w większości badanych rodzin kompetencje kulturowe dorosłych są na przeciętnym poziomie (ok. 53%), w co trzeciej rodzinie są one na niskim poziomie (ok. 32%), a w ok. 14% rodzin na wysokim. Także zdecydowana większość spośród badanej młodzieży dysponuje przeciętnymi kompetencjami kulturowymi (66%). Jednakże w odróżnieniu od rodziców niski poziom omawianych kompetencji posiadają jedynie nieliczni gimnazjaliści (ok. 5%), a wysoki występuje tu zdecydowanie częściej niż w przypadku dorosłych, bo w przypadku ok. 1/3 młodych osób.

Zestawienie danych o kompetencjach kulturowych rodziców i ich dzieci wykazało natomiast, iż w rodzinach, w których rodzice legitymują się niskimi lub przeciętnymi kompetencjami omawianego typu najczęściej mamy do czynienia z przeciętnym poziomem kompetencji kulturowych wśród młodzieży (odpowiednio ok. 76% i ok. 66%). Jak widać, młodzież pochodząca z rodzin o niskim poziomie kompetencji kulturowych rodziców charakteryzuje się kompetencjami przeważnie o poziom wyższymi niż dorośli. Można więc pokusić się o tezę, iż szczególnie w tym przypadku atrybuty społeczeństwa informacyjnego spełniają rolę kompensującą niski poziom kapitału kulturowego dorosłych. Jednakże zaakcentowania wymaga tu także problem niższych kompetencji tej grupy młodzieży w porównaniu z uczestnikami badań z rodzin o przeciętnych i wyższych kompetencjach kulturowych. Natomiast w rodzinach, w których rodzice dysponują dużymi kompetencjami kulturowymi młodzież przeważnie posiada *mutatis mutandis* analogiczne kompetencje (ok. 54%). Jednakże pochodzenie z tego typu rodzin nie gwarantuje posiadania omawianych kompetencji na wysokim poziomie. Może to wynikać z faktu, iż kompetencje te wymagają pewnego rodzaju uzdolnień niezależnych od środowiska rodzinnego.

Uzyskane wyniki pokazują, iż wraz ze wzrostem poziomu kompetencji kulturowych rodziców rośnie odsetek młodzieży o wysokich kompetencjach tego rodzaju i maleje odsetek młodych osób z przeciętnym i niskim poziomem omawianej zmiennej. Związek ten jest istotny statystycznie o wyraźnej sile i kierunkowej zależności ($C_{kor} = 0,290$, $\Gamma = 0,386$; $p < 0,001$) – por.: tabela 1. Zależność ta obrazuje problem tzw. nierównego startu młodych ludzi w dorosłość. Dla rozwoju kompetencji tego rodzaju wciąż ważne są kulturowe zasoby domu rodzinnego młodzieży – co wskazuje na aktualność ustaleń P. Bourdieu. Kompetencje te, w zależności od poziomu, stanowią dla młodych osób istotny punkt pozytywnego lub negatywnego odniesienia i potencjalne źródło wsparcia lub konieczne do przezwyciężenia obciążenia.

Kolejnym analizowanym w badaniach związkiem jest zależność pomiędzy **aktywnością kulturową** młodzieży i jej rodziców. W większości rodzin badanych gimnazjalistów aktywność kulturowa rodziców najczęściej osiąga przeciętny poziom (ok. 50%), ale znaczna część dorosłych przejawia niski poziom aktywności tego rodzaju (ok. 48%) i tylko w nielicznych rodzinach aktywność ta jest duża (ok. 2%). Także badani gimnazjaliści w większości przejawiają przeciętną aktywność kulturową (ok. 49%), ale istotnie więcej z nich w porównaniu z dorosłymi jest bardzo aktywnych w omawianym względzie (ok. 33%), a tylko mniej niż co piątego młodego człowieka cechuje niska aktywność kulturowa (ok. 18%).

Tabela 1

Kompetencje kulturowe młodzieży a kompetencje kulturowe rodziców (dane w %)

Kompetencje kulturowe młodzieży	Poziom kompetencji kulturowych rodziców			Ogółem
	niski	przeciętny	wysoki	
	N=325	N=533	N=144	N=1002
Wysokie	18,5	29,6	53,5	29,4
Przeciętne	75,7	66,0	44,4	66,1
Niskie	5,8	4,3	2,1	4,5
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: badania własne.

Zarówno w rodzinach, w których aktywność kulturowa dorosłych jest niska, jak i w tych, w których jest ona przeciętna, przeważają gimnazjaliści o przeciętnej aktywności tego rodzaju (odpowiednio ok. 55% i ok. 45%). Natomiast w rodzinach, w których rodzice przejawiają dużą aktywność kulturową młodzież w zdecydowanej większości także jest bardzo aktywna (ok. 84%). Podobnie jak w przypadku kompetencji kulturowych, także aktywność kulturowa młodych ludzi rośnie proporcjonalnie do aktywności tego rodzaju wśród rodziców. Wraz ze wzrostem aktywności kulturowej rodziców maleje także odsetek gimnazjalistów przejawiających przeciętną lub małą aktywność tego rodzaju. Związek ten jest istotny statystycznie, stosunkowo silny i kierunkowy ($C_{kor}=0,358$, Gamma= 0,474; $p.<0,001$) – por.: tabela 2. Przy interpretacji tej zależności należy uwzględnić brak samodzielności finansowej gimnazjalistów i ograniczone możliwości decydowania o sposobach spędzania wolnego czasu. Aktywność młodych ludzi wiąże się więc ze wzorami takich zachowań obserwowanymi w domu, ale zapewne także zależy od statusu ekonomicznego rodziny. Natomiast większa aktywność kulturowa młodzieży w porównaniu z dorosłymi w rodzinach o niskiej i przeciętnej aktywności omawianego rodzaju wśród rodziców wynika zapewne z tego, że badana młodzież jest w wieku, w którym podlega jeszcze obowiązkowi szkolnemu. Szkoła jawi się tu więc jako istotny czynnik kompensujący niską aktywność kulturową rodziców.

W przedstawianych badaniach uwzględniono także analizę związku pomiędzy **stylami socjalizacyjnymi preferowanymi przez rodziców i cechami osobowości młodzieży**. Odpowiedzi badanych gimnazjalistów

Tabela 2

Aktywność kulturowa młodzieży a poziom aktywności kulturowej rodziców (dane w %)

Aktywność kulturowa młodzieży	Aktywność kulturowa rodziców			Ogółem
	niska	przeciętna	wysoka	
	N=480	N=503	N=19	
Wysoka	20,4	43,5	84,2	33,2
Przeciętna	54,8	45,3	15,8	49,3
Niska	24,8	11,1	0,0	17,5
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: badania własne.

wskazują, że w zdecydowanej większości rodzin mamy do czynienia z pożądanym stylem socjalizacji, tj. optymalnym rodzicielstwem (duże wsparcie ze strony rodziców i mała ochrona) – ok. 71%. W co piątej rodzinie styl socjalizacji można określić jako problematyczny, tj. uczuciową dominację (duże wsparcie i duża ochrona) ze strony dorosłych (ok. 21%). W nielicznych rodzinach ma miejsce uczuciowa kontrola (małe wsparcie i duża ochrona) albo też jako niedbałe rodzicielstwo (małe wsparcie i mała ochrona) – odpowiednio ok. 5% i ok. 4%. Oznacza to, że łącznie w co dziesiątej rodzinie mamy do czynienia ze zdecydowanie niepożądanym typem rodzicielstwa – por.: tabela 3.

Pod względem cech osobowościowych badani gimnazjaliści dzielą się natomiast na dwie zasadnicze kategorie. Połowa młodzieży posiada osobowość, którą można określić jako nowoczesną (50%). Pozostali młodzi respondenci przeważnie cechują się tylko niektórymi atrybutami osobowości nowoczesnej, co jest charakterystyczne dla osobowości pośredniej (ok. 49%). Tylko w przypadku nielicznych młodych respondentów przeważają cechy specyficzne dla osobowości nienowoczesnej (ok. 1%).

Zestawienie informacji o stylach socjalizacyjnych preferowanych przez rodziców z cechami osobowości młodzieży pokazuje, że w rodzinach, w których mamy do czynienia z niepożądanym lub problematycznym stylem socjalizacji, przeważa młodzież charakteryzująca się osobowością pośrednią (odpowiednio ok. 79% i ok. 55%). Natomiast w rodzinach, w których styl wychowawczy jest optymalny, większość stanowią osoby o osobowości nowoczesnej (ok. 55%). Im lepszy jest więc styl socjalizacyjny preferowany

Tabela 3

Style socjalizacyjne preferowane przez rodziców – struktura zmiennej i wyniki badań własnych

Wymiary stylów socjalizacyjnych		Atrybuty stylów socjalizacji		(N=1002, Dane w %)
		<i>wsparcie (care)</i>	<i>ochrona (protection)</i>	
Pożądaný	„optymalne rodzicielstwo”	duże	mała	70,7
Problematiczny	„uczuciowa dominacja”	duża	duża	20,7
Niepożądaný	„uczuciowa kontrola”	małe	duża	8,7 (w tym uk 4,6; nr 4,1)
	„niedbałe rodzicielstwo”	małe	mała	
Ogółem				100,0

Źródło: opracowanie własne zmiennej na podstawie *Black Dog Institute* www.blackdoginstitute.org.au; dane na podstawie badań własnych.

przez rodziców, tj. im lepiej rodzice potrafią wyważyć wsparcie i ochronę jakie zapewniają swoim dzieciom, tym większe jest prawdopodobieństwo, że dzieci będą posiadać cechy osobowości nowoczesnej, to znaczy takie, które najbardziej odpowiadają współczesnym wyzwaniom. Zależność ta jest istotna statystycznie, kierunkowa o stosunkowo wyraźnej sile ($C_{kor} = 0,238$, $\Gamma = 0,298$; $p. < 0,001$) – por.: tabela 4.

Zgodnie z koncepcją badań uwzględniona została także konieczność porównania **aspiracji edukacyjnych** rodziców i młodzieży. Odpowiedzi badanych gimnazjalistów wskazują na to, że w co drugiej rodzinie mamy do czynienia z przeciętnym poziomem aspiracji rodziców wobec przyszłości swoich dzieci (ok. 50%). Jednakże w pozostałych rodzinach oczekiwania te są przeważnie duże (ok. 43%), a tylko w nielicznych ambicje te są małe (ok. 7%). Natomiast w przypadku zdecydowanej większości badanych gimnazjalistów mamy do czynienia z wysokimi aspiracjami edukacyjnymi (ok. 81%). Przeciętny poziom aspiracji tego typu zdiagnozowano u ok. 18% uczniów, a tylko nieliczni badani nie wyrazili ambitnych dążeń omawianego rodzaju (ok. 2%). Na tle oficjalnych danych statystycznych pokazujących, że obecnie prawie połowa młodych ludzi w wieku 19-24 lat studiuje (GUS 2009, s. 231),

Tabela 4

Cechy osobowościowe badanej młodzieży a style socjalizacyjne preferowane przez rodziców (dane w %)

Cechy osobowościowe młodzieży	Style socjalizacyjne			Ogółem
	niepożądany	problematyczny	pożądany	
	N=84	N=207	N=702	
Osobowość nowoczesna	21,4	45,4	55,4	50,5
Osobowość pośrednia *	78,6	54,6	44,6	49,5
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

*ze względu na ograniczenia testu Chi-kwadrat pominięto kategorię „osobowość nienowoczesna” (tj. 9 osób; 0,9%)

Źródło: badania własne.

uzyskane w toku badań wyniki mogą być przejawem racjonalnego planowania swojej przyszłości oraz świadomości specyfiki wymogów współczesności, tj. konieczności zdobywania wiedzy w celu podnoszenia swoich kwalifikacji. Może to być wyraz gotowości do podejmowania odpowiednich działań składających się na strategię życiową, umożliwiające efektywne funkcjonowanie w społeczeństwie informacyjnym. Nie należy jednak wykluczyć, że rozbudzone ambicje młodych osób wynikają jedynie z konformizmu wobec propagowanych aktualnie wzorów kulturowych, czego efektem jest podejmowanie studiów przede wszystkim w celu uzyskania formalnego potwierdzenia posiadanego wykształcenia.

We wszystkich rodzinach – bez względu na poziom aspiracji rodziców wobec przyszłości swoich dzieci – zdecydowanie przeważają młodzi ludzie, chcący w przyszłości zdobyć dobre wykształcenie. W rodzinach, w których mamy do czynienia z niskimi, przeciętnymi lub wysokimi oczekiwaniami rodziców omawianego typu wysokie aspiracje cechuje odpowiednio ok. 68%, ok. 78% i ok. 86% młodych osób. Wyniki te oznaczają, że zdecydowana większość młodych osób z rodzin o niskich i przeciętnych aspiracjach rodziców znajduje inne źródła motywacji do nauki niż wspomniane oczekiwania dorosłych. Prawdopodobne jest, że ta część młodzieży to osoby określane przez D. Riesmana jako „wewnątrzsterowne” (1971), które charakteryzują się dużą determinacją i świadomością swoich edukacyjnych dążeń. Co ważne, efekty tak zmotywowanych działań mogą szczególnie owocne. Natomiast w rodzinach, w których rodzice przejawiają duże aspiracje wobec przyszłości swoich dzieci, bardzo wysoki (i największy) odsetek młodych osób, które

mają w planie zdobyć wyższe wykształcenie wyraźnie wskazuje, że aspiracje rodziców mogą być dla młodych osób istotnym czynnikiem motywującym. Dla tej kategorii badanych zdobycie dobrego wykształcenia może być naturalnym wyborem życiowym, ale też z drugiej strony pewnego rodzaju mniej lub bardziej zinternalizowaną koniecznością. Jak widać, im większe oczekiwania mają rodzice wobec swoich dzieci, tym większe są wśród badanej młodzieży aspiracje edukacyjne, a zależność ta jest istotna statystycznie i kierunkowa, choć wobec ogólnie wysokich dążeń edukacyjnych respondentów nie jest ona zbyt silna ($C_{kor} = 0,184$, $Gamma = 0,296$; $p. < 0,001$) – por.: tabela 5.

Tabela 5

Aspiracje edukacyjne młodzieży a aspiracje rodziców wobec przyszłości swoich dzieci
(dane w %)

Aspiracje edukacyjne młodzieży	Aspiracje rodziców wobec przyszłości dzieci			Ogółem
	niskie	przeciętne	wysokie	
	N=68	N=503	N=431	N=1002
Wysokie (wykształcenie wyższe)	67,6	78,1	86,1	80,8
Przeciętne (wykształcenie średnie)	26,5	20,1	13,2	17,6
Niskie (wykształcenie podstawowe lub zawodowe)	5,9	1,8	0,7	1,6
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: badania własne.

3.2. Kapitał kulturowy rodziców a kapitał kulturowy młodzieży

Operacjonalizując kapitał kulturowy rodziców przyjęto, że będą się na niego składać cztery wymiary: kompetencje i aktywność kulturowa rodziców, a także preferowane style socjalizacyjne oraz aspiracje wobec przyszłości swoich dzieci. Otrzymane w ten sposób wyniki pozwalają stwierdzić, że w większości rodzin badanych gimnazjalistów rodzice legitymują się przeciętnym poziomem kapitału kulturowego (ok. 63%). Wysoki poziom kapitału kulturowego charakteryzuje rodziców w ok. 22% rodzin, a niski w ok. 15%. Na kapitał kulturowy młodzieży złożyły się natomiast kompetencje kulturowe, aktywność kulturowa, cechy osobowościowe i aspiracje edukacyjne (alfa

Cronbacha=0,604). Uzyskane wyniki badań wykazały, że większość badanych gimnazjalistów dysponuje wysokim poziomem kapitału kulturowego (ok. 55%), przeciętnym poziomem kapitału tego rodzaju ok. 43% gimnazjalistów, a tylko 2% niskim.

Zestawienie danych o kapitale kulturowym młodzieży i dorosłych pozwoliło zauważyć, że w rodzinach, w których zdiagnozowano niski lub przeciętny poziom kapitału kulturowego rodziców przeważają gimnazjaliści charakteryzujący się przeciętnym poziomem kapitału tego rodzaju (odpowiednio ok. 58% i ok. 53%). Ponadto, w rodzinach o niskim kapitale kulturowym rodziców w porównaniu z pozostałymi rodzicami jest najniższy odsetek młodych osób z wysokim kapitałem kulturowym, a tych z przeciętnym i niskim kapitałem najwyższy. W rodzinach, w których rodziców cechuje wysoki poziom kapitału kulturowego młodzież przeważnie również osiąga wysoki poziom kapitału tego rodzaju (ok. 77%). Biorąc powyższe pod uwagę można stwierdzić, że w rodzinach o przeciętnym, a szczególnie o wysokim poziomie kapitału kulturowego rodziców mamy wyraźnie do czynienia z reprodukowaniem się kapitału kulturowego. Jak widać, wraz ze wzrostem poziomu kapitału kulturowego rodziców rośnie poziom kapitału kulturowego młodzieży i związek ten jest istotny statystycznie o wyraźnej sile ($C_{kor} = 0,300$, $\Gamma = 0,464$; $p. < 0,001$) – por.: tabela 6.

Tabela 6

Kapitał kulturowy badanej młodzieży a kapitał kulturowy rodziców (dane w %)

Kapitał kulturowy badanej młodzieży	Kapitał kulturowy rodziców			Ogółem
	niski	przeciętny	wysoki	
	N=152	N=634	N=216	N=1002
Wysoki	35,5	52,5	77,3	55,3
Przeciętny	57,9	46,2	21,8	42,7
Niski*	6,6	1,3	0,9	2,0
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

*ze względu na ograniczenia testu Chi-kwadrat do obliczenia zależności posłużono się wyłącznie kategoriami „wysoki” i „przeciętny” poziom kapitału kulturowego młodzieży.

Źródło: badania własne.

O zaistnieniu zależności pomiędzy kapitałem kulturowym dorosłych i młodzieży w głównej mierze zadecydował związek między aktywnością kulturową rodziców i ich dzieci ($\Gamma = 0,474$; $p. < 0,001$) oraz kompeten-

cjami kulturowymi młodych i dorosłych osób (*Gamma* 0,386; $p. < 0,001$). Nieco mniejszą – choć również istotną rolę – odegrały tu także zależności pomiędzy stylami socjalizacyjnymi i cechami osobowości (*Gamma* 0,298; $p. < 0,001$) oraz aspiracjami edukacyjnymi rodziców wobec dzieci i młodzieży (*Gamma* 0,296; $p. < 0,001$). W dwu ostatnich przypadkach o relatywnie niskich współczynnikach sił związku zadecydowało małe zróżnicowanie danych.

Na postawie zaprezentowanych wyników można skonkludować, iż niski – ale także przeciętny – poziom kapitału kulturowego rodziców stanowi pewne obciążenie dla młodych ludzi. Jednakże szczególnie interesujące jest to, iż w rodzinach o przeciętnym i niskim kapitale kulturowym rodziców badana młodzież najczęściej cechuje się kapitałem omawianego rodzaju o poziom wyższym niż rodzice. Zdiagnozowana zależność pomiędzy kapitałem kulturowym rodziców i młodzieży nie pozwala więc autorytatywnie stwierdzić, iż reprodukujący się kapitał jest na tyle silnym czynnikiem, iż w nowoczesnym społeczeństwie opartym na wiedzy młodzież z rodzin o przeciętnym lub niskim kapitale kulturowym rodziców stoi na straconych pozycjach wobec młodych osób z rodzin, w których rodziców cechuje wyższy poziom kapitału tego rodzaju.

Jednakże biorąc pod uwagę to, że przedstawione badania dotyczą młodzieży gimnazjalnej można wysunąć przypuszczenie, iż wraz z kolejnymi etapami edukacji młodych osób i rosnącymi wymogami odnośnie zakresu posiadanej wiedzy i zwiększającym się stopniem jej skomplikowania, potencjalny problem braku możliwości wsparcia (merytorycznego, ale też praktycznego) ze strony rodziców będzie nabierał coraz większego znaczenia. Mowa tu o zamierzonym i ukierunkowanym działaniu rodziców, mającym na celu zapewnienie swoim dzieciom jak najlepszych warunków, tj. o wychowaniu, u którego podstaw jest świadomość dotycząca wymogów współczesności. To jednak również sprawa nieuświadomionego i „naturalnego” wpływu rodziców na zachowanie i postrzeganie świata przez młodych ludzi – jak by to określił P. Bourdieu: kształtowanie gustu – które to spontaniczne oddziaływanie składa się na żywiołowy proces socjalizacji. Szczególnie więc w przypadku młodzieży z rodzin o niższym poziomie kapitału kulturowego rodziców rośnie rola szkolnictwa, którego zadaniem zapewne jest, a na pewno powinno być kompensowanie konsekwencji wynikających z negatywnych uwarunkowań rodzinnych.

Reprodukcja kapitału kulturowego z perspektywy peryferyjnych społeczności lokalnych

Uwzględniając w analizie procesu reprodukcji kapitału kulturowego kwestię

peryferyjności można zauważyć, że w przypadku rodziców istnieje związek pomiędzy miejscem zamieszkania a poziomem kapitału omawianego rodzaju i, choć nie jest on zbyt silny, to wykazuje kierunkową zależność ($\Gamma = 0,151$, $p. < 0,01$). Im niższy jest bowiem poziom peryferyjności, tym większy jest odsetek rodzin z wysokim poziomem kapitału kulturowego rodziców i odwrotnie: im wyższy jest poziom peryferyjności, tym większy jest odsetek rodzin z niskim poziomem kapitału omawianego rodzaju wśród dorosłych. Natomiast w przypadku młodzieży co prawda istnieje niewielki związek pomiędzy miejscem zamieszkania i poziomem kapitału kulturowego ($C_{kor} = 0,180$; $p. < 0,001$), ale nie jest on liniowy. Wynika to z faktu, iż w porównaniu z pozostałymi młodymi osobami najwyższy poziom kapitału omawianego rodzaju zaobserwowano wśród młodzieży z miejscowości o przeciętnym poziomie peryferyjności (ok. 61%). Najniższy, ale i tak wysoki odsetek młodzieży o wysokim poziomie kapitału wystąpił w miejscowościach o niskim poziomie peryferyjności (ok. 50%), a w miejscowościach o niskim poziomie peryferyjności było to ok. 54%.

Jak widać, zamieszkiwanie w miejscowościach takich jak wsie blisko miast centralnych, małe miasta położone w przeciętnej odległości od centrów oraz średnie miasta położone z dala od miast centralnych najbardziej sprzyja kształtowaniu się wysokiego poziomu kapitału kulturowego młodzieży. W przypadku wspomnianych wsi i małych miast w grę może wchodzić efekt suburbiów, tj. korzystanie z pozytywnych aspektów zamieszkiwania w małych miejscowościach przy jednoczesnym braku negatywnych konsekwencji związanych z dużymi odległościami od centrów administracyjnych, kulturowych i edukacyjnych. Natomiast, jak się okazuje, średnie miasta leżące w dużych odległościach od miast centralnych z jednej strony potrafią kompensować negatywne efekty swojej lokalizacji (jakość oferty kulturowej i edukacyjnej), a z drugiej konieczność pokonywania problemów związanych z peryferyjnym położeniem może sprzyjać kształtowaniu się pozytywnych cech osobowościowych i wysokich aspiracji młodych osób.

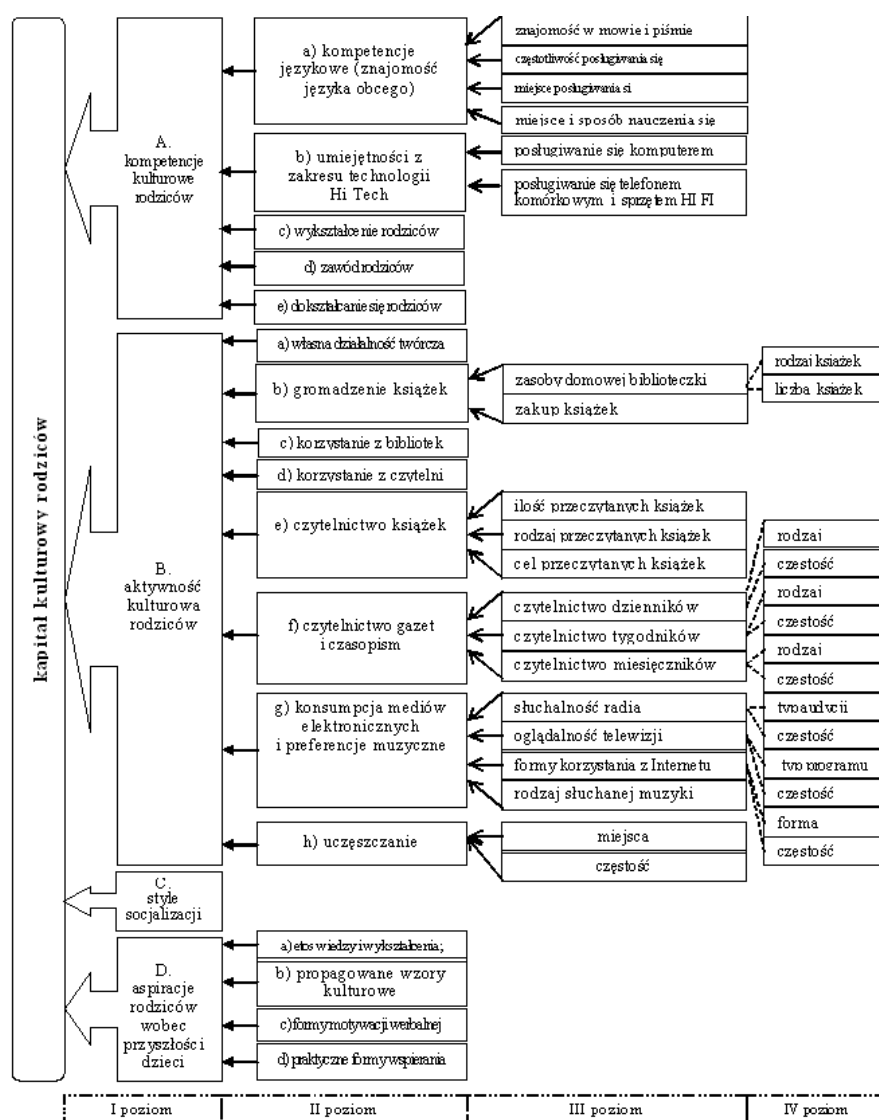
Zakończenie

Omówione wyniki zabiegów badawczych pozwoliły odnieść się do postawionych pytań. Spośród wyróżnionych elementów kapitału kulturowego najistotniejszym czynnikiem decydującym o zaistnieniu zjawiska reprodukcji kapitału kulturowego jest aktywność kulturowa rodziców, która najbardziej różnicuje badaną młodzież pod względem analogicznej formy aktywności. Ma tu miejsce faktyczny (w odróżnieniu do propagowanego) przekaz wzorów kulturowych związanych z działalnością twórczą dorosłych, gromadzeniem

i czytelnictwem książek, czytelnictwem gazet i czasopism, korzystaniem z bibliotek i czytelni, korzystaniem z mediów elektronicznych, preferencjami muzycznymi oraz częstotliwością uczęszczania do instytucji kulturalnych.

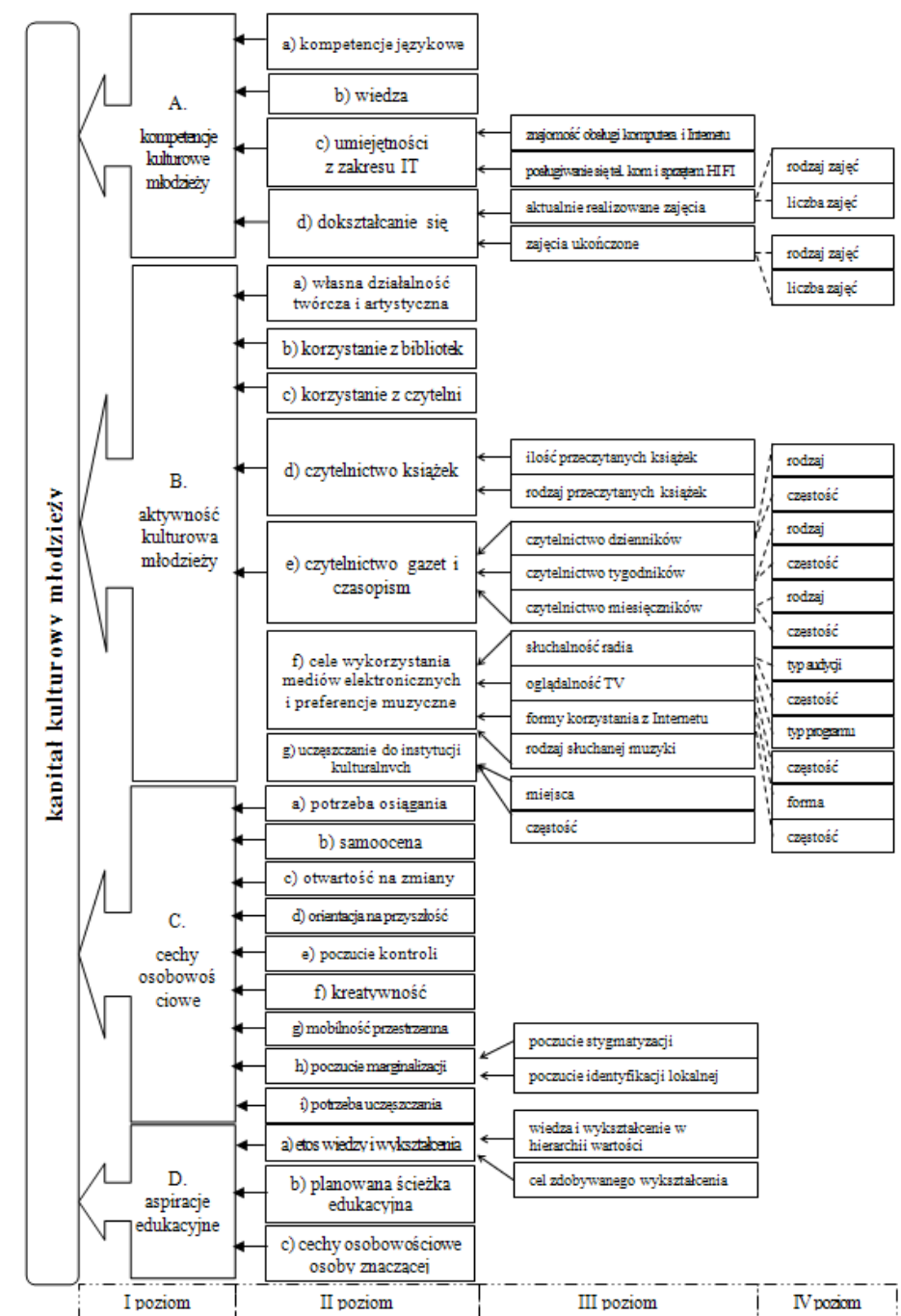
Zaobserwowany istotny związek pomiędzy kapitałem kulturowym rodziców i młodzieży okazał się kierunkowy i relatywnie silny, ale, co ważne, w rodzinach o wysokim poziomie kapitału kulturowego rodziców reprodukcja tego kapitału jest silniejsza niż w przypadku rodzin o niskim poziomie omawianego kapitału wśród dorosłych. Jest to bardzo optymistyczna obserwacja oznaczająca, że młodzież w jakiejś mierze potrafi przezwyciężyć negatywne konsekwencje niższego poziomu kapitału kulturowego rodziców. Ponadto, zamieszkiwanie w miejscowościach bardzo peryferyjnych wydaje się nie odgrywać tak negatywnej roli, jakiej można byłoby się spodziewać, co może wynikać z umiejętnego wykorzystywania potencjału społeczeństwa informacyjnego odnośnie niwelowania niedogodności odleglejszych i mniej-szych miejscowości.

Jednakże konkluzje te nie oznaczają, iż nie ma powodów do obaw. Innymi słowy, potwierdziły się przypuszczenia, iż niski poziom kapitału kulturowego rodziców jest czynnikiem negatywnie oddziałującym na możliwości kształtowania się kapitału kulturowego młodzieży na poziomie oczekiwanym w nowoczesnym społeczeństwie. W kontekście obecnej struktury systemu edukacji możliwe jest bowiem, że gimnazjum to ostatni moment na zrekompensowanie młodzieży problemu niskiego poziomu kapitału kulturowego rodziców (por.: Domański 2004) i że na późniejszych szczeblach edukacji różnice, które jednak istnieją pomiędzy tą młodzieżą i młodymi osobami z rodzin o wysokim poziomie kapitału kulturowego będą się już tylko powiększać.

Schemat 1. Operacjonalizacja kapitału kulturowego rodziców.

Źródło: opracowanie własne.

Schemat 2. Operacjonalizacja kapitału kulturowego młodzieży.

Źródło: opracowanie własne.

Literatura

- BAUMAN Z. (2000), *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, Warszawa.
- BELL D. (1994), *Kulturowe sprzeczności kapitalizmu*, Warszawa.
- BOURDIEU P., PASSERON J.-C. (1990), *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, Warszawa.
- BOURDIEU P., WACQUANT L. J. D. (2001), *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Warszawa.
- BROSZKIEWICZ W. (2010), *Kapitał kulturowy młodego pokolenia Polski współczesnej. Studium na przykładzie wybranych społeczności Podkarpacia, Rzeszów*.
- CASTELLS M. (2003), *Galaktyka Internetu*, Poznań.
- DOMAŃSKI H. (2004), *Selekcja pochodzeniowa do szkoły średniej i na studia*, „*Studia socjologiczne*”, nr 2, Warszawa.
- DRUCKER P. F. (1999), *Społeczeństwo pokapitalistyczne*, Warszawa.
- GOBAN-KLAS T. (1991), *Społeczeństwo informacyjne. Pojęcie i jego sens*, [w:] *Społeczeństwo polskie wyzwania i dylematy*, red. J. B. Sobczak, Kraków.
- GOBAN-KLAS T. (2000), *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Kraków.
- GUS 2009, *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa.
- HABER L. H. (2001), *Poznawcze aspekty badań nad społecznością informacyjną*, [w:] *Mikrospołeczność informacyjna – na przykładzie miasteczka internetowego Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie*, red. L. H. Haber, Kraków.
- KŁOSKOWSKA A. (1990), *Teoria socjologiczna Pierre’a Bourdieu. Wstęp do wydania polskiego*, [w:] *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, red. P. Bourdieu, J.-C. Passeron, Warszawa.
- MALIKOWSKI M. (1999), *Lokalizm*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, Tom II, Warszawa.
- POPLAWSKI T. (1997), *Peryferyjność i społeczeństwo. Dylematy przełomu w Europie*, Białystok.
- RIESMAN D. (1971), *Samotny tłum*, Warszawa.
- ZACHER L. W. (1997), *Rewolucja informatyczna i społeczeństwo. Niektóre trendy, zjawiska i kontrowersje*, [w:] *Rewolucja informatyczna i społeczeństwo*, red. L. W. Zacher, Warszawa.

Wojciech Broszkiewicz

**Indications of the Reproduction of Cultural Capital Illustrated on the
Example of Middle School Students from Podkarpace Province**

Abstract

Theoretical context of the presented research on the determinants of cultural capital of young people comprises Bourdieu's Reproduction Theory, the concepts of information society (macrosocial level) and peripheral communities (mesosocial level). 1002 middle school students participated in the research, and the research tool also included the set of questions concerning young people's parents. Stratified sampling and group sampling were applied. Cultural capital of parents consists of competencies and cultural activities, preferred educational styles and parents ambitions considering the future of their children. While cultural capital of young people includes competencies and cultural activities, personality features and educational ambitions. The smaller peripherality level of populated areas, the greater cultural capital of parents. The greater cultural capital of parents, the higher cultural capital of young people. Low or average level of cultural capital of parents is a burden for young people, although this factor is not strong enough to be the basis to claim that in modern, based on knowledge society the young people from this type of families fight a losing battle.